

J. WILCKE

RENÆSSANCENS MØNT- OG PENGEFORHOLD

1481—1588

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS J. H. SCHULTZ
J. H. SCHULTZ A-S • UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
MCML

TREDIE KAPITEL

Grevens Fejde og den anden Møntvaluation

Kong Frederiks Død bragte hans Lande ud i stort Uføre. Det var jo en bekendt Sag, at hans ældste Søn Christian var overbevist Lutheraner. Han havde bivaanet Luthers Forsvarstale paa den tyske Rigsdag i Worms. Martin Luthers hele Fremtræden havde grebet ham dybt. De katholske Rigsraader og Bisper var ganske klar over, at hans Valg til Konge betød Katholicismens Fald i Danmark. De foretrak derfor Barnet Hans, som man haabede at kunne holde paa den rette Sti.

Derfor blev der foreløbig kongeløs Tid i Rigerne, hvor der vel fremsattes Tilbud til Hertug Christian, uden at denne dog modtog dem, særlig fordi han ikke vilde tage Rigerne med voldsom Haand og fordi han i det hele taget ikke var særlig stemt for at overtage Kongemagten. Han var som Faderen glad ved sit holstenske Hjemland og sine Kammerater blandt den holstenske Adel.

I denne kongeløse Tid lod Rigsraadet hos vor gamle kendte Møntmester Jørgen Koch i Malmø¹⁾ slaa nogle Skillinge.

Rigsraadets Skilling 1533

¹⁾ Om Jørgen Kocks Billede N.N.A. 1946, p. 176—77 af N. G. Sandblad.

Helt anderledes i Hertugdømmerne. Allerede den 8. Juni 1533 modtog Hertug Christian paa en Landdag i Kiel Arvehylding paa egne og Brødres Vegne med sig som Formynder for disse sidste. Han slog Mønt i Slesvig af samme Art som Faderens holstenske efter lybsk Forbillede.

Hertug Christians Dobbeltskilling fra Slesvig 1534 og 1536

Imidlertid udviklede Forholdene i Danmark sig paa katastrofal Vis. Lübeck, der havde hjulpet Kong Frederik paa Tronen af Frygt for Christian II., som Staden hjalp med til at forjage, kom nu pludselig paa den anden Side, fordi Hertug Christian havde erklæret sig for Nederlandene, hvis unge opvoxende Handel truede Hansestædernes. Forholdene i Lübeck havde under Borgmester Jürgen Wullenwever udviklet sig paa demokratisk Maade. Dette huede ikke den holstenske Adel. Overfor Adelen og Hertug Christians Valg saa Wullenwever ikke anden Udvej end at fortsætte Krigen med Nederlandene eventuelt med Udsigt til Krigens Udvidelse til Hertugdømmerne. Samtidig udkastede Christian II.s gamle Møntmester Jørgen Koch den Plan ved Lübecks Hjælp at udfri Kong Christian af Fængslet paa Sønderborg og atter sætte ham paa Thronen som Chef for et borgerligt Demokrati i Modvægt til den holstenske Adel.

Som det hedder i en gammel Vise fra Datiden 1538:¹⁾

1. Bogbinder²⁾ oc Jørgen Mynter
 behagde slig Handel vel,
 Kunde wi bliffue to Regenter
 Wi glemme baade Eedt oc Skel
 Guds Ord tage vi til Baade
 Konning Christierns Sag dertil

¹⁾ Dsk. Mag. I, 1745, p. 245 ff.

²⁾ Ambrosius Bogbinder, Borgmester i København.

- Først wille wi for Dannemarck raade
 Dannemarcks Adel skal der lidet aff baade
 At de haffue troet os well.
2. Jørgen Mynter Malmø Borgmester
 Hui greffs du det Forredery an,
 Udi Dannemarck fick du Rigdom og Ære
 Kom didt en fattig Mand.
 Saa snart Du din Eedt forglemde
 Den Du suor Rigsens Raad
 Du kunde dennem best forraade,
 Fordi de teg besynderligen wel trod
 Er sligt ikke en skenlig Daat.
3. Jørgen Mynter gik strax til raade
 Alt paa den samme Dag.
 De Lybske sende hand Bude,
 Huor det waar kommen udi Lag.
 De skulde da fryelig komme,
 Thi alt ting waar beredt,
 Hand haffde forskaffet alt Effne
 Flere Kiøbstedmænd wilde dertil tiene
 Ware sammen suorne med Edt.

Wullenwever gik ind paa Jørgen Kochs Plan i Forventning og Haab om i Christian II.s Navn at rejse Borgere og Bønder i de nordiske Lande mod Adelsvælden. Som Hærfører knyttede han til sig og Hansestaden Æventyreren, Landsknægten, Videnskabsmanden og Lykkeridderen Grev Christoffer af Oldenburg, der tilmed var beslægtet med den fangne Konge. Hermed begyndte *Grevens Fejde*, hvis Historie det ikke her er Stedet at gentage. I Maj 1534 gjorde Greven Indfald i Holsten, og Kampen tog fat.

Hertug Christian var imidlertid først og fremmest inden Grevens Anfald betænkt paa at betale sin Faders Gæld. Herunder faldt ogsaa Christian II.s Gæld til forskellige Herremænd og Gejstlige, som Frederik I. havde maattet love at indfri, idet dette var en af Betingelserne for, at han kunde overtage Danmarks Krone. Derfor tømtes Kong Frederiks Kasser:

Nedenstaaende har Hertug Christian, med Fru Sophy af Danmarks

Vidende og Villie (medewetende, willen vnd fulborde), og med Indvilligelse af disses Landes Raader (mede vth rade desser lande rede) af det Guld, de Penge og det Sølv, som Kong Frederich har efterladt sig eller laant, udtaget af den Jernkiste, hvori det var nedlagt, og er det altsammen udgivet og betalt paa Kong Christierns Gjæld — hvilken salig Kong Frederich bevilgede at betale ligesom sin egen — paa Omslaget i Kiel i Begyndelsen af dette Aar 1534.

Modtaget.

739 ungerske, hamborger og lybske Gylden, smaa Ducater, portugalesiske Crusater og andre fremmede smaa Stykker Guld, hvert Stykke gjennemsnitlig (dorch de banck) regnet for $2\frac{1}{2}$ fl 2 β Lybsk, gjør ialt 1,939 fl 14 β .

19 965 franske Guld-Kroner, Stykket regnet for 2 fl 5 β Lybsk, gjør ialt 46 169 fl 1 β .

12 643 Guldgylden, Gyldenene regnet til 29 β Lybsk, overvægtige, vægtige og undervægtige, saaledes som de faldt, nemlig 8000 Guldgylden i en stor Pung, 3072 i en anden, og 1571 i den tredie Pung, gjør ialt 22 915 fl 7 β .

Desuden har Hertugen med Dronningens Vidende og Villie (willen vnd fulborde) taget af Kisten 15 af de mindste Guldthene, som vejede 25 lødige fl .

Fremdeles har Hertugen ogsaa taget til sig det hvide Sølv, som var nedlagt i Jerntønden, nemlig 300 mindre end $1\frac{1}{2}$ lødige fl .

Endvidere har Hertugen i Dronningens Nærværelse taget til sig det ørgyldte Tobrak-Sølv, som laae i Kassen (in deme kunthore) i Karappen, 279 lødige fl .

Af dette oven anførte Guld og Sølv har Hertug Christian ved Frantz Trebbow, sin Secretair, som han havde sendt til Hamborg med største Delen deraf til at *formønte* og vexle, ladet mig betale til Brug ved Omslaget 7000 fl lybsk.

Summe Summarum af dette ovenanførte Guld og de Penge, som re overgivne mig af det, der var taget af Jernkisten, af Jerntønden og af Kassen, gjør ialt 78 024 fl 6 β .

Summa Summarum af alle de Penge, som jeg¹⁾ paa Hertug Christians Vegne i Begyndelsen af Aaret 1534 har oppebaaret og mod-

¹⁾ Rentemester Henrik Schalte.

taget saavel af Slotte og Borge i disse Fyrstendømmer, som af det Guld og Sølv, der blev taget af Jernkisten, Jerntønden og Kassen, ialt 94 443 ₧ 9 β 4 9.¹⁾

Denne Sum, der i 1875-Kroner repræsenterer en Sum af over 2 Millioner Kr., i Nutidspenge mindst 2 Gange mere, dækkede kun Gælden bortset fra et Beløb paa 6500 *M*, som Hertug Christian, da Greven af Oldenburg og de Lybske faldt ham ind i Landet atter har »antastet« og dermed betalt Ryttere og Knægte.

Med Fejdens Begyndelse maatte Hertug Christian se sig om efter Indtægtskilder. Oplysningerne om disse er mangelfulde, og man maa først gøre sig klart, hvor store Udgifterne, om hvilke fyldigere Oplysninger haves, har været. Efter Joh. Grundtvig hidsættes herom følgende:

Fodfolket kostede:

Fænniken Penninck	27	Maaneder og	64 600	Gylden
— Osburg	27	—	- 52 400	—
— Hanstein	21	—	- 81 200	—
— Syttert-Ponickau	2	—	- 4 500	—
— Ungewaschen-Lindau	4	—	- 7 800	—
— Drach	26	—	- 43 000	—
— Rosenberg	19	—	- 49 200	—
— Hennebein-Zweck	25	—	- 35 700	—
— Creutzen	11	—	- 15 800	—
— Utrecht	26	—	- 32 000	—
— Rechenberg-Putkammer	24	—	- 30 900	—
— Tricht-Aken	1	—	- 300	—
— Hertzberg	1	—	- 2 900	—
— Beltzig	4	—	- 27 400	—
— Brunswick-Tricht	20	—	- 32 000	—
— Voerden	20	—	- 53 000	—
— Bern	13	—	- 26 100	—
— Ham-Mulert	15	—	- 30 400	—
— Ravensfot	9	—	- 8 500	—
— Marschalck	11	—	- 13 500	—

Ialt . . . 306 Maaneder og 611 200 Gylden

¹⁾ Dsk. Mag., IV R. 3. B., 2. H., p. 21, af Joh. Grundtvig. Bidrag til Opl. af Grevefejdens Tid. RA. Seddelkatalog 2. Kongehuset.

Udgiften til *Rytteriet* var:

Hertug Otto 6 Maaneder og 7 800 Gylden, gjør	100	Heste
Den Bremiske Fane 6 Maaneder og 6 200 Gylden, gjør	80	—
Christoffer v. Veltheim 26 Maaneder og 125 000 Gyl-		
den, gjør	370	—
Bothmer 3 Maaneder og 18 600 Gylden, gjør	477	—
Münchhausen 8 Maaneder og 37 400 Gylden, gjør . . .	360	—
Gladebeck 8 Maaneder og 11 000 Gylden, gjør	106	—
Schenck 18 Maaneder og 51 200 Gylden, gjør	220	—
Busso v. Veltheim 19 Maaneder og 71 200 Gylden, gjør	288	—

Ialt 94 Maaneder og 328 400 Gylden

De samlede *Udgifter* var i Gylden:

	1533—34	1535	1536	Ialt
Kongen og Hoffet, samt Gjælden (56 500) . . .	81 200	4 900	30 800	116 900
Hæren i Almindelighed	8 100	30 100	7 800	46 000
Fodfolket	64 600	218 700	247 100	530 400
Hestfolket	67 600	50 700	108 900	227 200
Skytterne	100	3 300	3 200	6 600
Flaaden	300	14 500	17 700	32 500
Mønten	12 500	5 200	1 300	19 000
Forskelligt	1 000	27 900	16 500	45 400
Ialt . . .	235 400	355 300	433 300	1 024 000

Til disse Udgifter kommer, stadig efter Grundtvig, mindst 285 000 Gylden til Lønning af Fodfolket i Skaane og Jylland 1534—36. Og da en Del Udgifter først blev betalt som Gæld fra Krigsaaarene længe efter, har det sin Rimelighed, naar Christian III. selv har opgivet sine samlede Udgifter til Krigen til ca. 1½ Million Gylden eller ca. 50 Millioner 1875-Kroner.

Naar Grundtvig ikke har haft Held med sig til at fremskaffe en fuldstændig Oversigt over Grevefejdens økonomiske Forløb, skyldes det, at han ikke synes at have fundet eller gjort Brug af de detaillerede Møntregnskaber, der fra denne Tid forefindes i Rigsarkivet. Da Hertug Christian ved Grev Christoffers Indfald i Holsten skulde skaffe

Mønt, savnede han en Møntmester. Jørgen Koch var jo gaaet over til Modpartiet; hans Faders gamle Møntmester var lige død, han maatte skaffe sig en Møntmester andetsteds fra. Som det ses af foranstaaende Uddrag af Opgørelsen over Frederik I.s Skatkiste, var en Adelsmand sendt til Tyskland for at betale Gæld m. v. Han skal have »møntet«, og det er da muligt at antage, at han dér har fundet den Møntmester *Reynold Junge*, hvis omfangsrige Regnskaber er udgivet af Museumsinspektør G. Galster.¹⁾

Ifølge Galsters Oplysninger er der indbetalt i Sølvskat:

1535-36	fra Skaane	gl. Skat	66 558 ³ / ₄	Lod Sølv
—	— — —	ny —	17 895 ¹ / ₄	— —
—	— — Købstæderne		12 086	— —
1535	— — Købst. paa Sjælland	gl. Skat	11 150	— —
—	— — — — —	ny —	5 015	— —
—	— — København	— —	6 004	— —
—	— — Købst. i Smaalandene	gl. —	4 263	— —
—	— — — — —	ny —	1 522	— —
—	— — — paa Fyn og Langeland		819	— —
1535-36	— — — — —	gl. Skat	61 737 ¹ / ₂	— —
—	— — — — —	ny —	17 906 ¹ / ₂	— —
1536	— — Klostrene		38 580 ¹ / ₈	— —
Ialt . . .			243 537 ¹ / ₈	Lod Sølv

Foruden disse *Sølvskatter* maatte nu ogsaa i de kritiske Dage *Guld* fra Skatkisten holde for:

20. Maj 1534.

Hertug Christian meddeler sin Secretair Heinricus Schulde Credits til sin Moder Dronning Sophie, for mundtlig at forhandle med hende om at levere en Del Guldsmykker i Mønten. Kiel. Onsdag efter Exaudi A. 34.

23de Maj 1534.

Reynolt Junge, Hertug Karsten af Holstens Møntmester i Husum kvitterer til Hynryck Schulte paa sin Herres Vegne for de første fem Tene Guld mærket A, som han modtog Pindseften paa Gottorp, ialt vægtige 10 lødige Mark 1 Qvintin. Gottorp. Pindse Aften A. 1534. 21de Juni 1534.

¹⁾ Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534—40, Kbhvn. 1934.

Reynolt Junge kvitterer til Hynryck Schulte for 26 Mark 8 Lod fint Guld mærket B, som han anden Gang modtog af ham, i Overværelse af Dronningen og Jarsper Ranssou. Uden Sted. Søndag før Johannes Baptista 34.

20de Juli 1534.

Underretning om de Guld kjæder, som efter Hertug Cristians Befaling af Dronningen, Hr. Johan Rantzov og Hinrikus Schulte bleve overgivne til Møntmester Reynolt Junge, nemlig en Kjæde paa 2 lødige fl 10 Lod $\frac{1}{2}$ Qvintin; Kjæden »mit den asten holt« paa 4 fl $6\frac{1}{2}$ Lod $\frac{1}{2}$ Qv.; Kjæden »mitt den druffen holt« paa 12 fl 4 Lod; den store Guld kjæde med Guldæblerne paa 12 fl ; den allerstørste Guld kjæde paa 49 fl 8 Lod; ialt 80 lødige fl $12\frac{1}{2}$ Lod $\frac{1}{2}$ [bliver 1] Qvintin; samt den brede Kjæde paa 2 fl 5 Lod, som dog ifølge Vedtegning ikke fulgte med, men blev solgt for 300 fl 14 β . Uden Sted. Mandag før Maria Magdalena A. 34.

20de Juli 1534.

Reynolt Junge Møntmester kvitterer paa Hertug Cristians Vegne for de gyldne Kjæder, vægtige 80 lødige Mark 12 Lod 2 Qvintin 2 Ort, mærket C, som han har modtaget af Dronningen, Hr. Johan Ranzow og Hynryck Schulte. Uden Sted eller Dato.

Paategnet med Henrik Schultes Haand: Gottorp. Mandag før Maria Magdalena 1534.

4de December 1534.

Reynolt Junge Møntmester kvitterer til Rentemester Hinricus Schulte for 1088 Jochimsdalere (til 29 β Lybsk), 452 Gylden i Schreckenborgere (til 29 β Lybsk), og 200 Markstykker (til 19 β Lybsk), til deraf at mønte danske Fireskillingsstykker, lig den Mønt, Kong Frederich lod mønte i Danmark, en lødig Mark til fem Lod fint Sølv, og derefter at levere disse møntede Penge til Hertug Christian, Marskalk Melchior Rantzow eller hvem de dertil maatte forordne, til Betaling af de fremmede Ryttere og Knegte, som Hertugen nu har liggende i Jylland. Gottorp. Barbaræ virginis Dag A. D. 1534.

Udgifterne er ifølge Galster opgjort til noget forskellige Beløb.

Ifølge den saakaldte »Quittansbog« beløb

de sig til	ca. 945 503 Gylden
samt	- 73 627 fl l.
og	17 570 Daler.

Ifølge Quittansregistret udgjorde de i	
dansk Mønt.....	1 003 714 Gylden
og i lybsk Mønt.....	86 074 Gylden
samt.....	18 050 Jochimsdaler
og.....	1 418 Goltgylden.
Efter en i dette Register indstukket Seddel	
beløb »Quittansbogen« sig til.....	945 918 Gylden 14 β d.

Disse Tal stemmer ikke saa daarligt med det Resultat, som Grundtvig var kommet til.

Til Belysning af disse Summers Købeevne og Mønternes Forhold i Datiden til andre Penge hidsættes efter Grundtvig først nogle Oplysninger om *Priser paa Livsfor nødenheder*: En Oxe eller ung Oxe kostede fra 2 Gylden til 2 Gylden 12 β Lybsk, og en fed Oxe fra 3 Gylden 12 β til 3 Gylden 22 β . En gold Ko kostede 2 Gylden, og en fed Ko 2 Gylden 12 β ; en ung Kvie 2 Gylden. Et Faar eller Lam fra 6 til 8 β Lybsk; en Gaas 1 β ; en Høne fra $\frac{2}{3}$ til $\frac{5}{6}$ β . En Side Flesk fra 20 til 29 β ; Smør 8 til 12 Gylden Tønden. Sild 42 Gylden Læsten. Store Gaardaal 24 β Snesen; Flyndere 3 β Snesen. Salt fra 2 Gylden 6 β til 3 Gylden Tønden; Havre fra 11 til 40 β Tønden, Brød fra 12 til 16 β Tønden. Hamborger Øl fra 38 til 66 β Tønden. Tydsk Øl fra 28 til 29 β Tønden. Dansk Øl $14\frac{2}{5}$ β Lybsk eller 24 β Dansk Tønden; Slesviger Øl 12 β Tønden; Vin 8 Gylden 18 β til 9 Gylden Amen; Peber 30 β Pundet; Fløjel 2 Gylden 4 β Alenen; Taft og sort flamsk Klæde 1 Gylden Alenen; Lærred $1\frac{1}{3}$ β Alenen; Sko (til en Vildtskytte) 6 β .

Til disse Oplysninger om Tidens Priser kan endnu føjes følgende med Hensyn til *Rentefoden*. Tidens Rente bevægede sig mellem 5 og 8 Procent, men 6 Procent har været den gængse Rentefod.

Til *Møntvæsenet* findes følgende Oplysninger:

En *Mark Dansk* paa 16 β regnes lig $\frac{3}{5}$ af en *Mark Lybsk* paa 16 β og $\frac{2}{5}$ af en *Gylden i Mønt* paa 24 β Lybsk, altsaa til $9\frac{3}{5}$ β Lybsk. Der gik saaledes $1\frac{1}{2}$ *M Dansk* paa 1 *M Lybsk*, og $2\frac{1}{2}$ *M Dansk* paa 1 *Gylden i Mønt*, og til samme Værdi beregnes Grev Christoffers saakaldte Firskillingsmønt.

En *Mark Lybsk* paa 16 β var lig $\frac{2}{3}$ af en *Gylden i Mønt* paa 24 β Lybsk, og lig $26\frac{2}{3}$ β Dansk. Dog forekommer her ogsaa *Mark-*

stykker til 19 β Lybsk, af hvilke der f. Ex. i 1534 til Betaling af Krigsfolket i Jylland møntes danske Firskillingsstykker, lig dem, Kong Frederik lod mønte i Danmark, en lødig Mark til 5 Lod fint Sølv. Disse kaldes ogsaa Klippepenge, Klippinge og Gylden til 2 $\mathcal{M}$ Dansk Stykket.

En *Gylden i Mønt* er lig $1\frac{1}{2}$ $\mathcal{M}$ eller 24 β Lybsk og $2\frac{1}{2}$ $\mathcal{M}$ eller 40 β Dansk. Af samme Værdi var en Embder Gylden, en Philippusdaler og en Carlosgylden; dog forekommer denne sidste ogsaa til 20 β Lybsk. Af de Batzer, som Brejde Rantzow lod slaae i Bremen til Knegtene i Damm, men som ikke kom til Anvendelse der, gik der 15 paa en Gylden Mønt.

En *Guldgylden*, dansk Guldgylden af rhinsk Guld, rhinsk Guldgylden eller stemplet rhinsk Gylden, *Joachimsdaler* eller Daler, gik dels for 29 β Lybsk, dels for 29 til 30 β og dels for 30 β Lybsk. Det samme gjaldt vistnok de hessiske Guldgylden, der deltes i 30 Album, hver paa 8 Penninge. En Frisk Gylden regnes baade for 30 β Lybsk og for 24 β , formodentlig har den førstnævnte været en Guldgylden.

En fransk *Guldkrone* eller Krone gjaldt 38 β Lybsk. Portugisiske Crusatker gjaldt 42 β Lybsk, og det samme var Tilfældet med Unger-ske Gylden, Hamborger Gylden, Lybske Gylden samt med smaa Ducater. Dobbelte Ducater gjaldt det dobbelte, nemlig 84 β Lybsk eller 3 Gylden Mønt 12 β .

En Engelot gjaldt 4 $\mathcal{M}$ Lybsk eller 2 Gylden 16 β .

En Rosenobel gjaldt 4 Gylden Mønt.

En stor Portugaleser eller Crosate gjaldt 20 Gylden Mønt.

Et Lod Sølv regnes for 13 β Lybsk, for 14 β og for 16 β .

Et Lod forgyldt Sølv regnes for 14 til 16 β .

Et Lod Guld regnes for 130 β Lybsk eller 5 Gylden 10 β , for $134\frac{1}{3}$ β , og for 135 β eller 5 Gylden 15 β . Denne Forskjel beroer paa, hvorledes Guldgylden beregnes, enten til 29 eller 30 β Lybsk, thi en Mark Guld regnedes altid lig 72 Guldgylden.

Naar vi nu skal bedømme Arten af de Mønter, som udgik af førstnævnte Indtægter, og betalte de uhyre Udgifter, maa vi først gøre os klart, at tilfældige Vejninger af nogle til Nutiden efterladte Møntstykker, som allerede fremhævet i Indledningen, ikke kan være afgørende for Bedømmelsen af Mønternes Betydning. Det er selvfølgelig de letteste, der er bevarede til vore Dage; de tungeste har Guldsmede, Møntforfalskere og Møntherrer taget sig af. Til Omsmelting og Møntspekulation var de jo de bedst egnede.

Det vil i denne Forbindelse ikke være af Vejen at citere hvad Luxdorph skriver om Hensigten med at oplyse vort Fædrelands Husholdning i ældre Tider.:¹⁾

Til saadan Hensigt at opnaae, vilde det vel ikke være nok at anføre de adskillige Slags Penge, som Tiid efter anden her i Rigerne er myntede, tillige med deres Lødighed, Vægt, Værdie og Præg, men man maatte tillige undersøge, hvad Virkninger Myntefodens Forandringer kand have haft, hvad Slags fremmede Penge her have været gengse, og hvad der har været Aarsag til deres Indførsel, hvorledes Vahrenes Priis er steeget eller faldet, hvad betydelige Indtægter eller Udgifter Rigerne kand have haft, med meget andet mere, ligesom og saadan Beretning over alt maatte skrives i Sammenhæng med Rigerne almindelige Historie, og bestandig henføres til de derudi forefaldende mærkværdige Tildragelser, samt dens Troværdighed fastsettes deels ved Originale Documenters Tilføjelse, deels ved ligesaa-danne Mynters Aftryk, efter at de tilforn ved Maal og Vægt vare tilstrækkelig prøvede.

Men som Mynte-Anordninger dog ere de Grunde, hvor paa alt det øvrige skal bygges, saa haver jeg nu for det første uddraget saavel af det danske Cancellies Rigitranter, som af de Originale Regenskaber og Papirer, hvilke Geheime Archivarius Hr. Justitz-Raad Langebech haver havt den Godhed at meddeele mig saa mange af slige Anordninger, som der have været at finde under de Trende høy-salige Kongers Christian den Andens, Friderich den Førstes, og Christian den Tredies, Regieringer, hvis Indhold og Udregning, jeg, for mere Tydeligheds skyld, udi trende Tavler haver forfattet, hvor af foruden Aarstallet, Myntestædet, og Myntens Navn, strax kand sees, hvor høyt den fiine Mark er udbragt, hvad et hvert Stykke bør veye, og hvad sammes Værdie beløber sig til i vor nuværende danske Courant, af hvilken 11 $\frac{1}{3}$ Rdr. udmyntes paa Marken fiin, som for Exempel, jeg vurderer en Sølv Gylden slagen i Malmø 1514 for 1 Rdlr. 1 Mark, fordi der i samme er ligesaa meget fiint Sølv, som der findes i 14. danske Otteskillinger. —

Det maa først og fremmest være Møntnormerne, der maa refereres. En vilkaarlig Markvægt af 230 gr. kan ikke godkendes, thi der fore-

¹⁾ Vid. Selsk. Skrifter VIII, Kbhvn. 1760, p. 2—4.

ligger intet Bevis herfor. Den normale Møntvægt er 233,855 gr., og herefter vil *Mønternes Vægt* være at beregne. Om nogle faktisk har vejet mindre end efter Normalen, maa det manglende i Datiden være krediteret Møntherren, indtil Tilliden hertil blev rokket ved de undervægtige Omsætningsmidlers Overflod som Følge af Møntfalsk og Spekulation fra Møntherrens Side i Menigmands Godtroenhed. *Mønternes Mængde* kan heller ikke godtages efter Galsters Sammentællinger. Han har p. 67 og 185 gjort gældende, at Møntmesteren urigtig har sammentalt Udmøntningen af dansk Mønt 1534—39 til 955 375 Gylden 24 β dansk i Stedet for til 915 375 Gylden 24 β dansk og erklæret det besynderligt, at Revisorernes Antegnelser § 36 ikke har paataalt dette. Det er imidlertid ikke mærkeligt, thi Møntmesterens Sammentælling er rigtig. Men dernæst har Galster p. 67 sammenlagt sit Tal med de 66 655 Gylden tysk Mønt, Jochimsdalere og holstenske 2 β . Det er imidlertid forkert uden videre at sammenlægge et Antal Jochimsdalere som samme Antal Gylden med Gylden i dansk Mønt. Thi som det fremgaar af ovenanførte Oplysninger om Mønternes Forhold til hinanden, var der en Opgæld paa fra 5—6 β lybsk paa 1 Jochimsdaler overfor 1 Gylden i Mønt. Som det ogsaa fremgaar af Møntmesterens Regnskaber, holdes Dalerstykkerne altid for sig. Der har sikkert tilsidst ogsaa været Opgæld paa de gode holstenske 2 β mod de daarlige danske Krigsmønter, og det fremhæves da ogsaa udtrykkelig, om det er G. l. eller G. d., der var Tale om, ligesom de ogsaa tælles sammen hver for sig.

Efter disse orienterende Oplysninger kan vi vende os til en Undersøgelse af selve Mønterne, deres Mængde og Udmøntningsformler i Sammenligning med de i Mårten Mynteskrifvares Regnskab indeholdte Oplysninger om disse Mønter:

Om det Møntmesteren leverede Sølv oplyser Møntmesterens Register, at han havde modtaget:

i fint Sølv 1534—39.....	38 566	<i>M</i>	13 L.	2 $\frac{1}{2}$ Ort
i Rusølv, Svensk Sølv, Jochimsdalere, payement, tysk Mønt og dansk Mønt:				
1539—40.....	4 375	-	15	- 1 $\frac{1}{2}$ -
1540.....	576	-	1	Q.
1534—39 Guld.....	261	-	10 L.	3 Q.

Det blev til følgende Mønter:

Aar	Mønt	Finhed efter Mårtens Regnskab	Stkr. paa 1 $\mathcal{M}$ c. brutto	Finhed og Lødighed		Metal- værdi 1875
				Karat og Lod	Tu- sind- dele	
1534—39....	Jochimsdaler		8	$14\frac{1}{2}$ Lod	906,25	4,19
—	Holst. 2 β		59	$7\frac{1}{2}$ Lod 1 Ort = $7\frac{9}{16}$ Lod	472,65	0,30
—	2 $\mathcal{M}$ Klipping	9 L. $3\frac{1}{2}$ Q.	16	10 Lod	625	1,44
—	Mårtens Regnskab		$15\frac{3}{4}$			
—	2 $\mathcal{M}$ Klipping		16	8 -	500	1,15
—	—		16	7 -	437,50	1,01
—	—		16	7 -	—	1,01
—	—		19	7 -	—	0,69
—	4 β		62	5 -	312,5	0,19
—	—		75	4 -	250	0,12
—	—	3 L. $2\frac{1}{2}$ Q.	73	$3\frac{1}{2}$ -	218,75	0,11
—	2 og 1 $\mathcal{M}$		16	$6\frac{1}{2}$ -	406,25	0,94
—	—		32	- -	—	0,47
—	2 β		120	3 -	187,5	0,06
—	β		200	$2\frac{1}{2}$ -	156,25	0,03
1539—40....	Holst. 2 β		59	$7\frac{1}{2}$ Lod 1 Ort = $7\frac{9}{16}$ Lod	472,65	0,30
—	4 β		75	4 Lod	250	0,12
—	2 β		120	3 -	187,5	0,06
1540.....	2 β		120	3 -	187,5	—
1534—39....	Rhinske Gylden		72	$17\frac{1}{3}$ Karat		4,65

Møntmester Anders Hanssens danske i Stockholm slagne

1536.....	2 $\mathcal{M}$	6 L. $1\frac{1}{2}$ Q.	16			
—	1 $\mathcal{M}$	6 - 1 -	28			
—	$\frac{1}{2}$ $\mathcal{M}$	$6\frac{1}{2}$ L.	58			
—	4 β	3 L. $2\frac{1}{2}$ Q.	73			
Grev Christoffers						
1534—35....	2 $\mathcal{M}$	5 L. 1 Q.	ca. 16			

1 Gyldens Finvægt $1\frac{1}{2} \mathcal{M} l. =$ $24 \beta l.$ $2\frac{1}{2} \mathcal{M} d. =$ $40 \beta d.$	Brutto- vægt	Finvægt	Købe- krafts ¹⁾ For- hold	Kr. 1875	Udmøntede Summer:			
					Gylden dansk Mønt	Gylden lybsk Mønt	Dalere	r. G.
26,491	29,232	26,491	$100/12$	34,92			17,570	
22,476	3,963	1,873	—	2,50		49 085		
11,419	14,616	9,135	—	12,00	14 800			
	14,848				(238 $\mathcal{M}$)			
9,135	—	7,308	—	9,58	26 800			
7,993	—	6,394	—	8,42	60 000			
—	—	—	—	—	14 000			
5,469	12,308	4,375	—	5,75	90 000			
11,784	3,771	1,178	—	1,58	7 000			
7,790	3,118	0,779	—	1,00	130 000			
7,000	3,203	0,700	—	0,90	10 000			
7,420	14,616	5,937	—	7,83	591 775 $\frac{3}{5}$			
	7,308	2,968		3,91				
7,320	1,949	0,366	—	0,50	8 000			
7,320	1,169	0,183	—	0,25	3 000			
22,476	3,963	1,873	$100/18$	1,66		37 316 $\frac{1}{4}$		
7,790	3,118	0,779	—	0,66	8 537 $\frac{4}{5}$			
7,320	1,949	0,366	—	0,33	13 950			
—	—	—	—	—	17 787 $\frac{3}{5}$			
26,491 ²⁾	3,248	2,345	?	ca. 25,83				24,470
Summa . . .					995 651	86 401 $\frac{1}{4}$	17,570	24,470

Mønt ifølge Mårten Jönssons Mynteskrifvares Regnskab:³⁾

14,616	ca. 5,824			30 $\mathcal{M}$			
ca. 8,360	- 3,265			27 984 -			
ca. 4,000	- 1,625			400 -			
ca. 3,193	- 0,948			1 232 $\frac{1}{2}$ -			

Klippinge:

ca. 14,400	ca. 4,700				136 $\mathcal{M}$		
------------	-----------	--	--	--	-------------------	--	--

Se Noterne nederst næste Side.

Dansk Mønt slagen i Stockholm

Noter til Side 242—43:

- ¹⁾ Efter Metalværdi, idet Mønternes Kreditværdi hurtigt forsvandt.
- ²⁾ Guldgylden regnes = Sølvgylden.
- ³⁾ T. G. Appelgren, p. 108—09, 114—15 i Kungl. Mynt- och Justeringsverkets Berättelse 1916. For 2 *M*, $\frac{1}{2}$ *M* og 4 *β* er anført Restbeløbene efter Mårten Jönssons Regnskab, 1 *M* Beløbet efter Møntmester Anders Hanssons Regnskab 1536.

I Brev Stockholm den 5. Januar 1536 ønsker Gustav Vasa sendt op til Prøve af Hertug Christians ny Mønt 2 *M* Stk., 1 *M* Stk., $\frac{1}{2}$ *M* Stk. og 4 β Stk. De tilsvarende i Stockholm slagne danske Mønter skulde bruges til at betale Lejrtropper med i Skaane til Hjælp for Christian III., idet disse Tropper kun vilde have danske Penge, ikke svenske. Naar Mårten myntskrivare¹⁾ vel omtaler disse Stkr. som danske, men ikke udtrykkelig kalder dem Kong Frederiks eller Kong Christians Mønt, er der Grund til at formode, at det er Rester af den svensk-danske Mønt, der er gaaet i Smeltediglen.

Af de i Regnskabet paa Svartsjø omtalte Klippinge, vejer Klippingene fra Aarhus 1535, som beror i Møntkabinettet i København, 10,53, 10,62 og 9,44 gr. og maa altså have været af den daarligste

Reynold Junges runde Mønt

Slags. Grev Christoffers Klippinge, Schou 17, vejer efter Schous Oplysninger 14,42, 14 og 13,7 gr., hvad særdeles vel stemmer med det svenske Regnskab.

Angaaende nærmere Enkeltheder med Hensyn til Udmøntningen paa Gottorp, i Aarhus, Roskilde og København samt det Bedrageri,

¹⁾ Mårten Jönsson blev henrettet af Erik XIV. 1563 som en »Skælm, Bösewicht, Ärtzforrädare« m. v.!

som Reynold Junge havde gjort sig skyldig i til det meget store Beløb 127 322 *M* 12 *ß*, der dog kunde dækkes af Møntmesterens endnu større Tilgodehavende hos Pantedebitorer m. fl. i Udlandet, henvises til G. Galsters Udgivelse af Møntmesterens Regnskab, Kbhvn. 1934. Naar Reynold Junges Møntforseelser saa intensivt blev klargjorte, skyldtes det ganske sikkert den gamle Møntmester i Malmø Jørgen Koch, der atter havde faaet manøvreret sig over paa den rette Side, idet han efter Malmøs Overgivelse i Malmø Reces¹⁾ af 6. April 1536 fik 6 Ugers Varsel til at vende tilbage til Malmø og sværge Kong Christian Troskab, hvorefter han skulde indtages »udi samme datinge«. For ham var det vel nu en Svir at vise Kongen, hvorledes den Mester, som havde afløst ham, havde »taget« Kongen.

Inden vi gaar over til en Sammenligning af foranstaaende Møntskema med Varepriserne, kan fornævnte Regnskab dog suppleres med en Del Oplysninger af Arkiverne.

Det var en højst febrilsk og kritisk Tid for Christian III. og hans Embedsfolk, dels med Møntens Fremskaffelse, dels med dens Hævdelse over for Menigmand. 1535 gik der Brev til Bispem i Aarhus, at Møntmesteren ufortøvet skal »komme til min Herre med al mynther sølff og mynteredskab. Bispem skal sende sit Bud og Svend med, at han ufortøvet vil overkomme til myn herre! Samtidig gik der Brev til Falster om »min Herres mynt at tage den for fulde og ikke straffe hende eller foragte«. Der gik Brev til Borgmester og Raad i Roskilde, at K. Majt. skikker dem en Smed, som skal arbejde paa Mønten. De skal lægge ham i Herberg og skikke ham Underhold til Mad og Øl og penge, saa han fanger sin Nødtørftighed. Til Næstved gik der Brev om, at Møntmesteren har ladet berette for K Majt, at han har stor Brøst for nogen Grovsmed ther til Mønten. Thi beder Kgl. Majt, at de strax fly Hans Naade ther i Byen 4 gode Mestersvende, som kunne vel arbejde og dem forskikke til Møntmesteren der paa Møntergaarden i Roskilde og dér tilhjelpe ham at arbejde paa nogen Tid for Pendinge, som han dem befallendes worder. Paa Nykøbing Slot, Falster, fik Schach Rantzow og Johan Danstrup Besked om, at Kgl. Majt. er til videndis worden, at de skulle have 2 Møntersvende siddende der i Fængsel. De skal tage Borgen af dem for samme Fængsel eller en Ed, om de ikke kunne faa Borgen, og sende dem til Mønt-

¹⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50. Kbhvn. 1881—82, p. 15.

mesteren i Roskilde og der tilhjelpe ham at arbejde. Ordren blev gentagen om strax at sende dem afsted! *Roskilde By* fik Besked om at holde de Guldsmedesvende, der er fremmede og andre, at de bliver der nogen Tid endnu. Abbeden i *Esrom* faar at vide, at Mønten har stor Brøst paa Kobber til Møntens Behov (ikke saa mærkeligt til de Mønter). Da Kgl. Majt. er bleven vidende om, at han skal have noget Kobber der i Klostret, som er »offuerlobben« der til Klosters Behov, saa udbedes Kobberet overladt! Abbeden i *Sorø* samt *Antvorskov* og *Ringsted* faar Ordre om at brænde Kul til Møntmesteren i Roskilde, Tønden til III β. Samme Aar udstedes flere *Paabud om Møntens Modtagelse*. Et Brev til Købstæderne i Jylland beretter, at man »straffer« Hans Naades Mønt baade Klippinge og rund Mønt. Borgmesteren skal føre Tilsyn hermed og straffe Overtrædere paa deres Hals. Rigsraad Axel Brahe faar Ordre til at forkynde Breve paa Landstinget, at de tage Kongens Mønt for »gyld og gæv«, baade Klippinge paa 2 M, 1 M, 8 β, 4 β Stkr. og rund mønt paa 8 β og 4 β Stkt., saafremt de ikke skal straffes. Samtidig *kniber det haardt med at skaffe Metal*. Bispfen af Vendsyssel Stygge Krumpen maatte udlevere Børglum Domkirkes dyrebareste Klenodier, en Guldalk og en med Ædelstene besat Guldkrone, som Dronning Margrete i sin Tid havde skjænket til den hellige Jomfrues Billede.¹⁾ Erik Banner og Peder Ebbesen fik ligesuldt 1. Aug. 1536 Befaling til at gribe ham tilligemed Biskop Jørgen Friis i Viborg. »Stygge Krumpen blev ført til Sønderborg Slot og blev saavidt vides holdt fangen her i sex Aar. Her sad han under Tag med den Konge, som han havde hjulpet til at styrte fra Thronen. Det har udentvivl mangen en Gang gaaet den afsatte Bisp bittert gjennem Sjælen, at Gottorperens Søn kun daarligt lønnede, at man havde brudt Ed og Troskab for at være med til at sætte Kronen paa hans Faders Hoved.«

Rentemester Chr. Hvid fik Besked om, at hvis Guld han oppebærer, rinsk Guld eller andet Guld, maa han ikke udgive, men sende det min Herres Naade selv til Hænde. Sekretær Jesper Brochman klager den 21. Dec. 1537 til Kongen, at der aldeles intet Sølv er kommet fra Jylland, hverken af Lenene eller Købstæderne. Fra Fyn, Sjælland, Skaane og Smaalandene var der kommet, som dog kun forslaar en føje Ting, thi der er ikke kommet Halvdelen af det Sølv, de har faaet Skrivelse

¹⁾ Danske Mag., 3. R., V, 120, 144.

²⁾ Danske Mag., 3. R., VI, 29. Ny kirkehistor. Saml., IV, p. 471.

om. Naar alt Sølv et kommer frem, bliver der ikke over 30^m Daler. Paa Mønten viste det sig efter Brændingen ikke smidigt og maatte brændes om. Af Jochimsdaler og Gylden havde man i Skatter ikke oppebaaret over 11 000 tilsammen. *Købmændene beklager sig over den daarlige Mønt.* De kan ikke for den købe Varer i Sverige eller Tyskland. Jon Arvedsen kan ikke bruge de Penge i Jønkøping og maa derfor købe Varer i Jylland til Bytte. Johan Wickradt, der har indført Vin, Momme, Klæde, Lærred og andet i Jylland og til Lejren for Assens »vore Folk til Nytte og Behov« og ikke fanget anden Mønt end Klippinge, som han ikke kan udgive nogetsteds i Tyskland, giver Kongen 3. Juni 1535 derfor Tilladelse til at købe Øxne og Heste for samme Mønt og drive dem ud af Landet paa sædvanlig Toldsted til St. Jacobi Dag. Og skal han til Gengæld fremdeles herefter indføre saadan Gods og Vare udi Nørrejylland, som kan komme vore Krigsfolk til Hjælp og Trøst den Stund, de dér udi Lejren liggendes vorder (Clearing!). En tredje Købmand skriver en lang »nationaløkonomisk« Udredning til Kongen om Forholdet til Nederlandene og de vendiske Stæder, hvori han bl. a. siger »at nogen Stykke Tid her udi Riget var 24 β danske saa godt som en rinsk Gylden og da var 3 danske Hvide udi Skillingen som endnu er. Hvor en dansk Mand nu oppebærer 3 Hvid i en β , og hvor han skal købe tyske Varer igen, da skal han betale 5 Hvid for 1 β igen.«

Men det interessanteste er dog, at Staten og Kongen selv maa give *Anvisning paa sin Mønts Slethed*, thi han paabyder 1536, at hvor hver Bonde skal betale i Skat 1 rinsk Gylden eller Jochimsdaler eller 2 Lod Sølv, men han ikke har nogen af Delene, skal han give 8 $\mathcal{M}$ d.

Den 5. Juni 1539 lyder det om Landehjælpen, at den skal erlægges i 2 $\mathcal{M}$ Stk. eller 1 $\mathcal{M}$ Stk. Klipping og ingen anden Mønt, thi vi har forfaret af vor Møntmester, at der er et meget ringe Antal Mønt udi Riget slaget og møntet af 4 β Stkr., 2 β Stkr. og β Stkr. Derfor maa vore Embedsmænd ikke modtage smaa Mønt, fordi vi ikke vil forblotte Riget med Mønt. Og er der nogen, som ikke kan bekomme saadan Mønt, da skal vore Lensmænd oppebære af disse *Jochimsdaler eller rinsk Gylden, hvor de kunne afstedkomme Stkt. for 9 $\mathcal{M}$ d.*¹⁾

¹⁾ Dsk. Mag., 3. R., V, p. 39, 54, 68, 94, 102, 113, 114, 118, 120, 123, 128, 132, 141, 258, 305; VI, p. 44, 53—54, 100, 223. RA. D. K., No. 44, Reg. p. 21.

Hvilket hyklerisk Aktstykke. Klippingene var nu meget bedre end Smaamønten. Derfor skulde de tages. Og kunde man lokke de gode Dalere og Gylden fra Almuen for 9 $\mathcal{M}$ d, var det særlig godt. Vel havde Christian III. i sin Reces og Daandfæstning 1536 udtalt: Item naar Gud vil det saa føje, at vi og Danmarks Rige kunde komme til en bestandig Fred (o: blive underlagt Konge og Adel), da ville vi lade oprette en Mønt som Rigens Indbyggere lidelig og gavnlig være skal lige ved Fyrstendømmernes Mønt.¹⁾ Men ikke desto mindre blev man dog endnu ved at hævde den urigtige Krigsmønts nominelle Værdi, thi i Ordinansen, udstedt St. Bartholomæi Dag 24. August 1537, Cap. 10, fastsætter Kongen paany og haandhæver sine gamle strænge Paabud, at hans Mønt skal gaa til den Værd »vi den forsat have . . . efter som hver er møntet til og for saadan Værd, som hun er sat for.«²⁾

Imidlertid maa Kongens Raadgivere have været stærkt i Tvivl, om den daarlige Krigsmønts Kredit vedblivende kunde opretholdes ved Blok og Galge. Samfundets økonomiske Balance var rokket. Der var skabt *Inflation* med den store Masse daarlig Mønt, og *Priserne* var som Følge heraf stegne. Den Kredit, Kongen havde maattet optage hos Samfundet gennem Misbrug af Møntningen, var tyngende ikke blot for Folket, men ogsaa for Staten selv, for Kongen, som maatte modtage den daarlige Mønt i alle Betalinger. Der synes derfor næsten samtidig med Recessen at være udarbejdet et Forslag til Nedskrivning af Mønten til Halvdelen. Dette var i Virkeligheden ingeniørlunde for meget. Naar man efterser Gyldenens Finvægt paa foranstaaende Skema, vil man se, at f. Ex. $2\frac{1}{2}$ $\mathcal{M}$ Klipping, der jo skulde gøre det ud for 1 Gylden, kun indeholder ca. $9\frac{1}{2}$ gr. f. Sølv, altsaa kun godt $\frac{1}{3}$ af Gyldendalerens Finvægt, naar Klippingen var 8-lødig for ikke at tale om, hvis den kun var 7 eller $6\frac{1}{2}$ lødig, og det var jo Hovedmassen. Den 4-lødige 4 β , hvoraf der gik 10 paa 1 Gylden, naar denne regnes til $2\frac{1}{2}$ $\mathcal{M}$ d = 40 β d., giver kun ca. 7,8 gr. i 1 Gylden, altsaa 1 Gyldenstykkets Finvægt er ca. 3,4 Gange større. Hvis disse Mønter ikke kan gaa som eller tvinges til at gaa delvis som Kreditmønt, men kun som Værdimønt for sit eget Værd, maatte Priserne stige betydeligt. Og kunde man egentlig forlange af Menig-

¹⁾ Chr. III.s Historie II, Kbhvn. 1778, p. 53.

²⁾ l. c., p. 65—66.

mand, at han i de usikre Tider skulde nære Tillid til en undervægtig Mønt, naar Møntherren var indviklet i en langvarig Fejde paa Liv og Død, og naar Kongen selv vilde give 8 og 9 $\mathcal{M}$ d. for 1 Gylden. Vælger vi 2 og 1 $\mathcal{M}$ Klipping $6\frac{1}{2}$ lødige 16 og 32 Stkr. paa $\mathcal{M}$ c., vilde 8 $\mathcal{M}$ give en Finvægt paa Gylden af 23,744 gr. og 9 $\mathcal{M}$: 26,712 gr., o: ca. 0,2 gr. for meget, hvis da Klippingen var fuldvægtig og ikke beklippet.

At slige Pengeforhold maatte give sig Udtryk i Priserne, viser en kort Sammenligning mellem Varekøbene efter Dronning Christines og Christian III.s Hofholdningsregnskaber:

1 Lam 1521: 4 β d.	Grevens Fejde	6 à 8 β l. 12 β d.
1 Td. Øl. 1504: 18 β d. 1509: 14 β	—	24 β d.
1 Pund Peber 1521: 1 $\mathcal{M}$ d.	—	30 β d.
1 Ko. 1505: 2 $\mathcal{M}$ d.	—	2 G. à 2 G. 12 β
1 Td. Salt. 1521: 5 $\mathcal{M}$ d.	—	2 G. 6 β à 3 G.
1 Side Spæk. 1504: 26 β	—	29 β
1 Pund Safran. 1521: 10 $\mathcal{M}$	—	3 G. 8 β
1 Td. Havre 1520: 32 β	—	11 til 40 β

Den eneste Vare, som synes gaaet ned, er Safran. Det skyldes maaske, at denne Vare 1521 var vanskeligere at fremskaffe end senere under mere udvidede Omsætningsforhold og Skibsløjlighed. Men iøvrigt er Priserne *dog* ikke steget saa stærkt, som de vanskelige Pengeforhold ellers vilde tilsige, men viser Inertiens træge Lov paa dette Omraade, maaske støttet af Kongens drabelige Trusler.

Det er karakteristisk, at Peber er en Vare, hvis Pris er steget til det dobbelte, fordi den skulde indkøbes fra Udlandet, som ikke vilde modtage vor daarlige Valuta. Naar Lam og Ko er steget til det 3-dobbelte, maa man betænke, dels at disse tjente Arméen til Underhold, dels og navnlig at de var den eneste faste eller »haarde« Valuta til Indkøb fra Udlandet. Dog er det besynderligt, at Flæsk ikke er steget saa voldsomt. W. Scharling har netop sat Grænsen for sin første Periode fra 1500 til 1539, hvor Købekraftens Forholdstal overfor Levefoden 1875 er sat til $\frac{100}{12}$, medens Købekraften for Pengene efter 1539 er nedsat til $\frac{100}{18}$.

Jo længere man kom bort fra Fejdetiden, des mere maatte det staa klart, at Pengeforholdene skulde og maatte saneres.

Reduktionen af Mønten er dateret 21. Oktober 1537.¹⁾ Galster kalder ganske vist denne Reduktion for »paatænkt«, fordi Aktstykket kun foreligger i Koncept. Men denne Anskuelse holder næppe Stik, thi i Christian III.s Ordning og Reces²⁾ Torsdagen næst efter St. Luce Evangelistedag den 18. Oktbr. 1540 Cap. 12: »Om Mynthen«, hedder det udtrykkelig:

»Endoch att wy nw nogen stackett tiid siidhen forleedhen (for vore Undersaatters mangfoldige Klagemaal og den store Dyrtids Skyld) . . . haffwe Ladhett affsetthe allt then mynth, som wy till thenne dag siidhen wii ere kommen till riighens regimenthe haffwe Ladhett slaa och mynthe, utty saa madhe att then skall giellde her efther wtthen halffdelen saa meget som then gialldtt tillforne.« . . .

Det vil derfor være rettest her paany at gengive denne »Afsætning«: »och haue (vi) ther fore met forne vore elskelige D. r. raatz raad paa thet, at alle riighens indbyggere oc tiisligeste then menige saa vell vdlendiske som indlendiske køpman som andre riighens induonnere mwe oc kunde tetz bedre bliffue ved theris nering oc biering, saa beuilget, ordineret oc sambygt, at all then mynt, som vij haue ladhet mynte tiil thenne dag, siiden vij ere kommen tiil riighens regemente, skal her effter aff seth vere vdj saa maade, at thend icke skall gelde ydermere end halff delen saa møget, som then her tiill dags gullet haue. Huilket saa skall forstaaais, at then mynt, som vij haue ladhet slaa oc mynthe oc her tiil dags hauer gullet ij mark, skal her effter icke gelle vden j fl , oc thet stycke, som vij haue ladhet slaa oc mynte oc her tiil hauer gullet j fl , skal her effter icke gelle vdhen viij β , oc thet stycke, som vij haue ladhet slaa oc mynte paa iiij β , skal her effter icke gelle vden ij β , oc ij skellinges stycke skall her epter gelle en β , oc eth skellinges stycke skal her effter gelle vj pend^e. Oc viille vij her effter met thet allerffurste lade slaa oc mynthe danske huide oc danske smaa pend^e paa thet at altingest skall komme i then skiick met køb oc saal, som thet hauer verit vdj gamell tiid her vdj riighet. Oc skall en rinsk gyllen eller en iacopsdall[er] icke dyrere vesles, bruges, vdgiues eller indtages vdj køb eller saell eller betaling end for iij fl danske. Sameledes skulle alle riddere, mend,

¹⁾ G. Galster, l. c., p. 199—201. RA. D. K. B. 20. Koncepter til aabne Breve 1523—58. Læg: Uindførte Koncepter. Sorterup, l. c., p. 114.

²⁾ Chr. III.s Historie II, p. 96.

kopmend, embetzmend, bynder oc borgere oc alle andre indlendske og vdlendske, gestelige oc vertzlige, chuem som helst the ere, som kobe oc selie her i riighet, ehvad som helst vore thet er, sette theres vore epter, som thenne mynt nu aff settes. Tiisligeste skulle oc alle tieneste folch, arbeitz folch, temermend, muremestere, grauere oc alle andre, som arbeithe for dagløn eller aarss tieniste, icke tage yder mere til dagløn eller aarssløn aff thennem end, som seduon vor vdj hogborne furstes konningh Hanses tiid oc andre framffarne kongers tider, ther ingen anden mynt end danske huide oc syslinge vore genge och geue her i riighet. Tiisligeste viilie vij och, ath ingen skall selie eller købe fersk siild paa noger aff vore fiskeleyere her vdj righet for andhen mynt end for danske pend^e. Oc skal thenne vor ordinantze oc skich paa gaa nu st. Bartholomej dag [24. Aug.] furst komende.«

Hvad enten man nu vil betragte denne Ordenans eller Skik som iværksat den 24. August 1538 eller ej, maa Nedsættelsen i hvert Fald være gennemført nogen Tid før Evangelisten St. Luce Dag den 18. Oktober 1540. Om muligt Nedsættelsen tillige har haft til Hensigt at jage Jochimsdalerne eller Gylden af Guld i Kongens Kasse for ovennævnte 8 à 9 *℥* d, skal være usagt, men til Rensning af Landet for daarlig Krigsmønt og Udmøntning af bedre Mønt var denne Forholdsregel jo ikke ueffen. At en saa voldsom og pludselig Nedsættelse maatte virke højst frapperende i Forhold til Priser og Finvægt, kan ikke betvivles, thi Mønterne har dog haft en Kredit og Købekraft, der oversteg deres indre Værd. Dette viser, at Vejningerne af Mønterne mønt- og pengehistorisk set er ganske uden Betydning, saalænge der foreligger Aktstykker, som viser, hvad Mønterne *bør* veje og *skal* gælde uden Hensyn til den lovbestemte Vægt, endsige en endnu mindre Vægt, som Museerne maatte finde ud af paa Basis af nogle tilfældig til Nutiden bevarede Stkr., der tilmed er bleven tilbage som de mindst vægtige og derfor vragede af Indsmeltere, det være sig Konge, Møntmester eller Guldsmede. Naar derfor Købekraften i ovenstaaende Skema er regnet efter Mønternes indre Værd, er det i Virkeligheden en Illusion, fremsat for at vise Nedgangen uanset at Pengene i Virkeligheden købte mere, oprindeligt det samme som Gyl-den efter Forholdet $2\frac{1}{2}$ *℥* pr. Gylden, efterhaanden meget mindre, om end i Almindelighed hos Menigmand bortset fra Guldsmede og

lignende metalkyndige Købere og Sælgere mere end den indre Værd i og for sig tillod.

At Udmøntningen under disse forvirrede Forhold maatte holde op, er en given Sag, hvorom kan henvises til Galsters oftnævnte Arbejde p. XXIII ff. Der blev møntet nogen Mønt i *Ribe*, men Møntningen ophørte 1538.

4 β fra Ribe 1535

2 og 1 β fra Ribe 1536

Ved lignende Tidspunkt ophørte den fornyede Møntervirksomhed i *Aarhus*. Nogle Udmøntninger fandt Sted i *Bergen* 1537 og *Oslo* 1535.

1 β fra Bergen 1537

Ogsaa *Oprørerne* slog jo Mønt. Om Grev *Christoffers* Mønt, der sloges hos *Jørgen Koch* i *Malmø* og i *København*, vides ikke mere end hvad der er oplyst i det foregaaende om hans 2 *M* Klippinge.

Ærkebisp *Olav Engelbrechtsson* slog Mønt, som foran nævnt, ved *Jochim Mønter* og *Arnold Mønterdreng*. Mønterne udmøntedes

Guldgylden og 4 β fra Grev Christoffer

1536—37 og afleveredes til Bispens Søstersøn og Kansler Gaute Taraldsson ved Iver Torsteynson: ialt 835 $\mathcal{M}$ 8 β og 5 store β , mulig yderligere 292 $\mathcal{M}$ ÷ 4 Hvid. Ialt kom til Mønten 332 Lod Sølv gennem Laan og Oppebørsler i Stiftet. Naar Udmøntningen tog Fart i disse Aar, stod det mulig i Forbindelse med Bispens forudseelige Flugt fra Norge, der sluttelig fandt Sted Paaskedag 1537. Mønterne udgjorde en Del af Rejsepengene.¹⁾ De udbetaltes af Mønten udtrykkelig »til Baadsmænds Sold«.

I det store og hele synes Christian III.s Udmøntninger at være sygnet hen under de videre Overvejelser, man indenfor Regeringskredse havde, og de Drøftelser, man øjensynligt førte med Købmænd og andre sagkyndige om Saneringen af Rigets Pengevæsen. Til en Møntreduktion behøvedes ikke Midler, tværtimod. Den gik kun ud over Samfundet, dets enkelte Medlemmer, som i Øjeblikket laa inde med de daarlige Penge, men Spørgsmaalet var, om Recessen af 21. Oktober 1537 gik for vidt eller ikke vidt nok.

I fornævnte, saakaldte Christian III.s *trede Reces af 1540*, Cap. 12: »Om myntthen« hedder det, at han i Anledning af Møntens Nedskrivning havde forskrevet nogle menige Købstedmænd hid til os for at drøfte Varepriser saavel i Købstederne som paa Landet, saa

¹⁾ Norsk Riksarkivs Publikation. Olav Engelbrecktssons rekneskapsbøger 1532—1538, 1936, p. 154—60. N.N.U.M. 1944, p. 125.

alting kan komme i den Skik med Køb og Salg, som det har været af gammel Tid. I Cap. 13: »Om mynth« fortsættes: Saa have vi nu dog forfaret af nogle som have Forstand paa dette, at det ikke er muligt eller staar vel til at sætte eller være og komme det i det gamle Køb og Salg her udi i Riget medmindre samme vor Mønt sættes efter den Mønts Værd, som da der ikke var anden Mønt end danske Hvide, danske Søslinge og anden saadan Mønt var gangbar her i Riget, hvorfor vi nu med vort. e. D.R.R. som nu her hos os er tilstede, har alvorlig overvejet og besindet Rigens Bestand, og have nu, saavel den menige udlændiske som indlændiske Købmand som andre Rigens Indvaanere til Bedste og paa det, at det maa og kan komme udi en ret Brug med Køb og Salg som det har været udi gammel Tid, det nu saa bevilget, forordnet og besluttet om Mønten, som herefter følger.

Valuationen vil fremgaa af nedenstaaende Skema. Forholdet til Hovedmønten udtrykkes saaledes: En *rhinsk Gylden eller en Jochimsdaler* maa herefter ikke dyrere vexles, bruges, udgiøres eller indtages i Køb, Salg eller Betaling eller udi nogen Handel end *for III M danske* og skal *en M* som tilforn regnes *for 16 β* efter det Værd, som Mønten nu sat er og ikke kaldes liden eller stor *M*, som her til sket er. Samtidig fastsættes i Cap. 14: Og at paa det ingen skal tage Skade af denne vor Mønt nu afsat er, skal den der skylder en anden en Gæld, betale denne efter slig Værd, som Mønten var sat den Tid han laante eller købte. Nogle Købmænd har i Kongens Nærværelse sat Priser paa deres Varer, og Kongen forventer derfor at vore Bønder og Almue paa Landet, naar de erfarer, at Priserne i Købstæderne er sat redelig og skjellig, saa meget des villigere vil udføre til Købstæderne, hvis ædende Varer og andet som de haver at udføre.

Til Bedømmelse af Reformen hidsættes en Oversigt. Kun de ringeste Mønter er optagne i denne, idet de bedre maa antages indsmeltede og eventuelt ommøntede. Vægten er i gr.: (Se Side 256).

Naar Nedsættelsen sættes i Forbindelse med gamle danske Hvide og 2 β, er dette sikkert kun for under Henviisning til gamle Dage at faa den voldsomme Nedsættelse af Krigsmønterne baade fra Frederik I. og Christian III. til at glide ned. Som det vil ses, svarer Nedsættelsen til en Gylden paa 8 à 9 *M* dansk Krigsmønt i Stedet for $2\frac{1}{2}$ *M*, det vil sige godt $\frac{1}{3}$.

Mønt	Stk. paa $\mathcal{M}$	Lødighed	Finvægt				Devaluation 1537	Finvægt		Devaluation 1540	Finvægt	
			pr. Stk.	Gylden til 40 β d.	Gylden til 8 $\mathcal{M}$ d.	Gylden til 9 $\mathcal{M}$ d.		Stk.	Gylden til 3 $\mathcal{M}$ d.		Stk.	Gylden til 3 $\mathcal{M}$ d.
Guldgylden		17 $\frac{1}{3}$ K.								= 3 $\mathcal{M}$ d. à 16 β = 3 $\mathcal{M}$ d.		
Jochimsdaler		14 $\frac{1}{2}$ L.	26,491									
2 $\mathcal{M}$ Klipping		6 $\frac{1}{2}$ -	5,936	7,420	23,744	26,712	1 $\mathcal{M}$	5,936	17,808	12 β	5,936	23,744
1 $\mathcal{M}$ —		6 $\frac{1}{2}$ -	2,968	—	—	—	8 β	2,968	17,808	6 β	2,968	23,744
4 β		3 $\frac{1}{2}$ -	0,700	7,000	22,400	25,200	2 β	0,700	16,800	4 Hvid	0,700	25,200
2 β		3 -	0,365	7,300	23,360	26,280	1 β	0,365	17,520	2 —	0,365	26,280
1 β		2 $\frac{1}{2}$ -	0,183	7,320	23,424	26,352	6 γ	0,183	17,568	1 —	0,183	26,352
1 gml. Hvid d.										4 γ		
2 — — —										8 γ		
4 — ¹⁾ — —										4 Hvid		
Gml. 2 β										4 —		
Frederik I.s $\frac{1}{2}$ $\mathcal{M}$. . .										4 β		
— 4 β		4 $\frac{1}{2}$ -	1,2537	12,537						2 β	1,2537	30,088
— Søsling		2 -	0,349	27,92 $\frac{1}{2}$						6 γ		
— 14 γ										14 γ		
— 10 Hvid } Lejr- β . . . }	59	6 L. 1 Q.	1,547	18,564						3 β	1,547	24,752

Købmænd og Haandværkere maatte derfor ogsaa sætte Varepriserne ned, f. Ex.:

1 Td. Øl. 1504-09: 14-18 β .	Grevens Fejde	24 β	nu 18 β
1 Td. Salt 1521: 5 $\mathcal{M}$.	—	2 G. 6 β à 2 G.	- 2 $\mathcal{M}$
1 Skæppe Byg 1512: 2 Alb.			- 4 Hvid
1 Par Børnesko 1520: 4 β			- 3 β
1 — Bondesko — : 8 β			- 6 β

Men det er ejendommeligt at se, at ingen Priser er sat paa Landmandens Varer. Det synes, som det er Bønderne, der har gjort Strejke over for Byerne og ikke har villet levere deres Kreaturer, Lam, Oxe, Ko, Korn m. v. ind til Byerne mod Betaling i daarlig Mønt og Køb af Købmandsvarer til høje Priser. Man har derfor vogtet sig for at udfordre dem ved lave Priser paa deres Produkter. I Cap. 27: »Om Worre att førre till Kiøbstederne« lyder det da ogsaa næsten som en Bøn til Bønderne om at føre deres Øxne, Faar, Lam, Høns, Gæs, Smør, Korn, Flæsk og andet til Borgerne for en skællig og redelig Køb, anseendis at Borgerne have nu set deres Varer for Skiels Værd i Køb, som de have at sælge Bønderne til deres Behov og Huses Op- holdelse.

Hermed stemmer Cap. 11 »Om Fogder og Lensmænd, som forbyde at sælge Købmænd deres Varer.« Det fremgaar heraf, at Købmændene tit og ofte har klaget herover. Lensmændene har selv villet overtage alle Landbrugsprodukter fremfor at lade deres Bønder sælge dem i Byerne for Krigsmønt og Varer til ublu Priser.

Ogsaa Cap. 14, sidste Stk., indeholder, som allerede berørt, en For- maning til Bønderne om nu at genoptage Handelen med Købstæ- derne.

Et andet ømtaalig Punkt er den gamle Gæld i Fortidsmønt. Det er som man oplever vor Tid i de svundne Tider og mindes Ørsted og Schimmelmans Vanskeligheder med dette Spørgsmaal under Stats- bankerotten 1812—14.¹⁾ Schimmelman repræsenterede Sikkerheds- synspunktet, Fordringens Godhed, Ørsted Tidsprioriteten, Fordrin- gens Stiftelsestid. Den sidste, den rette Anskuelse, har øjensynlig Christian III.s Mænd allerede i 1540 ogsaa knæsat, idet en gammel

¹⁾ J. Wilcke: Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler, 1929, p. 298 ff.

Gæld skulde betales med de Penge, som gjaldt, da Fordringen blev stiftet, med andre Ord: Hvis en Mand havde faaet i Laan 1000 2 *M* Stkr., skulde han betale med samme Mønt, altsaa 1000 Stkr. 2 *M* Stkr., som nu gjaldt 12 *ß*, og ikke $1000 \times 32 \text{ } \beta$ i den afsatte Mønt. Naturligvis kan man mere præcist spørge, om den gamle Reces ogsaa har tænkt paa at gøre Forskel paa, om en Fordring var stiftet i 10, 8, 7 eller $6\frac{1}{2}$ lødige 1 eller 2 *M* Stkr., 32 eller 16 à 17 Stkr. paa 1 Vægtmark brutto, men herom tier Forordningen, maaske ogsaa af den Grund, at den altovervejende Mængde 1 og 2 *M* Stkr. var udmøntet i $6\frac{1}{2}$ lødige Mønter, ialt henved 600 000 *M*, en for Datiden meget stor Sum, der sikkert udgjorde den tilbageblevne Masse.

Med Recessen af 1540 var Grunden ryddet for en gennemgribende Møntreform. Der var gjort op med al den gamle Mønt, og en ny Tid tog sin Begyndelse.

Forinden skal tilføjes, at den foranskildrede Afsætning af Mønten i Danmark fulgtes af en ganske tilsvarende for *Norges* Vedkommende ved Forordning om Mynt, Alen og Vegt i Norge, Søndag Oculi Dag 3. Søndag i Fasten 1541¹⁾, der alt tidligere er omtalt.

En Rettertingsdom af 11. Juni 1539 (et Steds 1541) i Odense²⁾ skal ogsaa her nævnes; den omhandler Pant for Gæld, stiftet før Grevens Fejde. Herom siges, at saadant Pant bør at løses for slig Mønt, som geng og gæv var i Riget, den Tid samme Pant udsat var, efter Pentebrevets Datum udviser, og dersom saadan Mønt ikke bekommes kan, da skal man løse med Guld eller Sølv udi slig Mønts Værdi som den Tid geng og gæv var, da samme Brev udgaves. Princippet i denne Dom er ganske det samme som i Recessen 1540.

¹⁾ Chr. III.s Historie II, 1778, p. 353 ff. RA. D. K. B. 17 1535—46, Registre over alle Lande.

²⁾ Kolderup Rosenvinge: Gl. danske Domme I, Kbhvn. 1842, No. 34, p. 51.